

פיתוח קבוצה רב-תרבותית באמצעות משחקי תנועה

“הפעילויות הכריחו אותנו להתערב זה בזה ולהיפתח האחד אל השני. הצלחנו להכיר לעומק את החברים הערבים ולבנות בסיס משותף. עלינו להמשיך ולעזור זה לזה, להקשיב האחד אל השני ולהימצא האחד לצד השני.”

“הסדנה עזרה לי להשתלב בקבוצה, הייתי אני עצמי, לא הרגשתי את הסטיגמה הקיימת כלפיי כערבי בכל מקום אחר במדינה.”

מבוא

במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין לומדים כ-2500 סטודנטים, ומתוכם כ-20% הם ערבים. לצד ההבדלים התרבותיים, הפוליטיים והחברתיים הקיימים בין יהודים לערבים, כולם חולקים לימודים משותפים במכללה.

אמנם כשהוקמה המכללה לפני יותר מתשעים שנה, היא נקראה “בית מדרש עברי”. ואולם זה שנים רבות מדיניות המכללה היא לעודד לימודים משותפים של ערבים ויהודים וליצור פגישות משמעותיות ביניהם במסגרות מגוונות.

הסטודנטים הלומדים במכללה הם מכל מגזרי החברה הישראלית המגוונת, וכולם רוצים לחיות בה בכבוד הדדי ובאווירה פלורליסטית. המכללה משמשת להם “בית משותף” אשר בתוכו בטוח ונוח יותר להיפגש לאורך זמן, לעומת מפגשים קצרי מועד עם משתתפים מקריים. מסגרת זו נותנת לנו, המרצים, הזדמנות שאסור להחמיצה לקיים

* הגבי בר-סיני רות היא רכזת לימודי החינוך הגופני במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.

מפגשים משמעותיים בין המגזרים השונים, כך שיגיעו לדרגה מסוימת של היכרות הדדית אמתית. חינוך והוראה, מקצועות שבהם בחרו כל הסטודנטים, מהווים בסיס משותף ליצירת המפגשים ולבנייתם של קשרים משמעותיים בין המשתתפים. מעבר לכך, חינוך יכול ליצור שינוי. אנו מקווים כי הסטודנטים שיחוו במכללה חיים איכותיים בקהילה הטרוגנית ופלורליסטית יהיו שליחים לתפיסה חינוכית זו וישפיעו בעתיד על החינוך בארץ.

במכללה מתקיימים קורסים מגוונים הנשענים על תפיסה חינוכית זו. במאמר זה אתאר את הקורס "פיתוח קבוצה רב-תרבותית באמצעות משחקי תנועה". הקורס מורכב מרצף של סדנאות, ובהן נוצר מפגש בין רובדי משחקי התנועה לבין מיומנויות עבודת צוות.

הקורס נבנה מתוך תכנית שכתבתי לבניית צוותים ולשיפור עבודתם במסגרות חינוכיות.

מסגרת הקורס

בקורס משתתפים תלמידי שנה א' במסלול חטיבת הביניים. מסלול זה הוא מעין מיקרוקוסמוס של החברה הישראלית. לומדים בו בצוותא ערבים ויהודים, חילונים ודתיים, גברים ונשים, עולים חדשים וותיקים. קבוצה הטרוגנית זו התקשתה בעבר בעבודה משותפת, והקורס נבנה כדי לעזור להם להכיר זה את זה ולהיות מסוגלים לעבוד בהצלחה על פרויקטים משותפים. הקורס ניתן במסגרת לימודי החובה בשנה א'. בארבע השנים הראשונות לקיומו נמשך הקורס סמסטר אחד, אך לפי דרישת הסטודנטים הוא הועבר למתכונת שנתית החל בשנת הלימודים תשס"ו.

רציונל הקורס

במשחקים התנועתיים המשתתפים נדרשים לעבוד במשותף לכל אורך המשחק.

העבודה מתחילה במשחקי זוגות, מתרחבת למשחקים בקבוצות קטנות, ומהם מגיעה למשימה הקבוצתית שבה נדרשים המשתתפים לשלב את משאביהם הגופניים והמחשבתיים. עליהם להשתמש במיומנויות התקשורת והתכנון כדי לפתור את הבעיות בדרכם למילוי המשימה. למשחקים כוח

מאבחן ובונה, והם מאפשרים לסטודנטים לצאת מהסביבה המוכרת להם וליצור דיאלוג תנועתי, בלתי מילולי ברובו, באווירה קלילה ומשחררת. המשחקים מזרזים את התהליך שהמשתתפים לומדים להכיר בו את חבריהם ואת עצמם. המשחקים אינם נשארים בגדר חוויה בלבד. בסוף כל משחק מתקיימת שיחה, בה המשתתפים מנתחים במשותף את תהליכי המשחק ואת התפקידים השונים שהם מילאו בו. באמצעות השיחה הם מעלים, כל אחד אל תודעתו, את התובנות האישיות והקבוצתיות.

רציונל הקורס נשען על גישת המגע לשיפור יחסים בין קבוצתיים. מתקיימים בו התנאים המאפשרים מגע בין קבוצות, כפי שמציגים בר-גל ובר בהתבססם על פישר (Fisher, 1983; 1990), אולפרט (Allport, 1954) ואחרים.¹ התנאים הם: פוטנציאל היכרות גבוה; מגע בין בעלי מיצב (סטטוס) שווה; נורמות חברתיות שמעודדות שיתוף פעולה בין-קבוצתי; משימה שיתופית ומערכת תגמולים שמוותנית בשיתוף פעולה בין הקבוצות; ניצול תכונותיו האישיות של כל משתתף. לרשימה זו הוסיף אמיר (Amir, 1976) את התנאים של קיום סמכות ו\או אקלים חברתי התומכים במגע הבין-קבוצתי ומטפחים אותו.

מאפייני הקורס

1. משחקי התנועה נבחרים ומתוכננים להדגשת מיומנויות עבודת הצוות וחיוזוקן אצל חברי הקבוצה. לא כל משחק מתאים למשימה. להלן כמה דוגמאות למשחקים:
יש לנו תיש עם כדור ענק - זוגות עומדים בשורה ואוחזים ידיים. עליהם להעביר כדור ענק מזוג לזוג. מותר למשחקים לגעת בכדור רק כשהם אוחזים ידיים עם בן זוגם. אחרי שהעבירו את הכדור הם עוברים לראש הקבוצה. העברת הכדור נעשית תוך כדי התקדמות כל הקבוצה מקצה אחד של האולם אל הקצה האחר, ומבלי שהכדור ייפול על הרצפה. כדור נופל מחזיר את הקבוצה להתחלה. המשתתפים מתנסים, מתיעצים ומשפרים.
מעגל מקלות - עומדים במעגל וכל משתתף מחזיק מקל מטאטא. לאות של המנחה, כל הקבוצה עוזבת את המקל ונעה ימינה. עם

1 בר ובר-גל, 1995, עמ' 30.

התזוזה, כל אחד תופס את המקל של המשתתף שמימינו. האחריות של כל משתתף היא לתפוס את המקל מימינו, וגם לעזוב את המקל משמאלו כך ששכנו יוכל לתפוס. ההצלחה היא קבוצתית - רק אם כולם תופסים את כל המקלות, הקבוצה הצליחה. המעבר בין המקלות נמשך כמו בסרט נע, שוב ושוב. מי שמקלו נפל, מרים אותו בזריזות ומכין עצמו מיד לתזוזה הבאה. בהתחלה המנחה נותנת אות מילולי לתנועה, בהמשך האות מצטמצם לאות תנועתית בלבד, ללא מילים. לבסוף, מי מחברי הקבוצה שמרגיש כי הקבוצה מוכנה לנוע ולתפוס את המקל של השכן - נע. כשמצליחים במשימה, זו הרגשה מדהימה של מעגל הנע בשקט ובהרמוניה שוב ושוב ביחד.

מעבר כיסאות - על כל הקבוצה לעבור מצד אחד של האולם לצד האחר תוך שימוש בשני כיסאות שרק עליהם מותר למשתתפים להיות. אסור לגעת ברצפת האולם. ניתן לקבוצה זמן לסיעור מוחות, לתכנון ולבחירת אסטרטגיה.

עיוון ושקט - המשתתפים עומדים במפוזר באולם ועיניהם עצומות. עליהם ליצור מעגל אחד משותף או טור לפי הגובה. הפעילות היא בלתי מילולית, אין שימוש במילים או השמעת קול. השימוש העיקרי הוא בחוש המישוש, ולכן זוהי עבודה אינטימית שאינה מתאימה לקבוצה בראשית דרכה.

2. המשחקים מאפשרים למשתתפים יציאה מהסביבה המוכרת ומשגרת היום וכניסה לעולם המשחקים, עולם שרובם עזבו מזמן. הם חווים חוויה חדשה, או חוויה מחודשת המתקשרת לילדות, לשכונה או לתנועת הנוער. המשתתפים חוזרים להיות ילדים. לעתים זה מביך, אך הם צוחקים הרבה, שוברים את המתח, משתחררים, לעתים אף מתחרים, אך הכול באווירה משעשעת.

3. במשחקי התנועה מתרחשת קרבה באופן פשוט ובלתי אמצעי (כמו למשל ביצירת מעגל בעיניים עצומות), וקרבה זו מובילה לקרבה במובן הרחב יותר. עם זאת, יש הקפדה ושמירה על המרחב האישי של כל משתתף בתוך המרחב הקבוצתי בכלל, ובכל משחק בפרט. המשתתפים לומדים לראות את הפרטים (כל משתתף) והשלם (הקבוצה) בעת ובעונה אחת.

4. הפעילות במשחקים מבוססת על תנועה, והגוף הוא "המדבר". המשתתפים משחקים בחופשיות תוך שימוש מועט במילים, ומשימות רבות הן בלתי מילוליות. כך יורד "שריון המילים" שמבוגרים עוטים על עצמם, וקטן היתרון של דוברי עברית על פני האחרים. כידוע, כמעט כל דיאלוג יהודי-ערבי בישראל מתנהל בעברית ונותן יתרון ליהודים. במשחקים, כשהדיאלוג הוא תנועתי והפער המילולי בין יהודים וערבים קטן, נפתח פתח רחב לחברים הערבים לקחת על עצמם תפקידים גדולים יותר בקבוצה ואף להוביל אותה. בדומה לכך קטן גם הפער בין עולים חדשים לוותיקים, ופעילותם בקבוצה מתרחבת.

5. המשתתפים משתמשים באינטליגנציות מרובות (תנועתית, מרחבית, רגשית וכדומה), ובאמצעות המשחקים אף מפתחים אותן. נראה כי השימוש באינטליגנציות מרובות אלה מעלה הרבה יותר מהר את "האני האמתי" של חברי הקבוצה.

6. מהות המשימות, השונות מהמשימות בחיי היום יום, ותמיכת הקבוצה, המעוניינת בהצלחת המשימה, נותנות למשתתפים הזדמנות לבצע מטלות מעבר לתחום שכל אחד רגיל אליו. המשתתפים מתנסים בתפקידים חדשים ובעמידה באתגר אישי בסיוע חברי הקבוצה. אמר מי שהוביל את חבריו על הכיסאות: "יכולתי לבטא את עצמי בנקודות החוזק שבי. כל חברי הקבוצה תמכו בי וסמכו עליי ואני הובלתי את כולם. זה היה נפלא". לא רק שהסטודנט מתנסה בתפקיד חדש, אלא כל הקבוצה חווה ורואה אותו ממלא את תפקידו החדש, והוא יישאר חקוק בזיכרון כולם - "בחור שחשבתי שהוא רק לצן, גילה עצמו כתומך וכמנהיג".

7. בכל המשחקים, ביצוע המטלה המשותפת לקבוצה המעורבת מושג על ידי מכלול היכולות של כל חברי הקבוצה, מבלי להתייחס ללאום, לדת, למגדר וכדומה. חברי הקבוצה פועלים כבני אדם ולא תחת סטראוטיפ זה או אחר - אישה, דתי, חילוני, ערבי ועולה.

8. עם תום הפעילות חברי הקבוצה מנתחים את שהתרחש במשחק, הן במישור האישי הן במישור הקבוצתי. למשל: איך הגבתי כשהמקל

שלי נפל ופגם בהצלחת הקבוצה? איזה תפקיד לקחתי במשימת הכיסאות? מה גרם להצלחה או אי-הצלחה של הקבוצה בהעברת הכדור? המשוחחים מגיעים לתובנות אישיות וקבוצתיות. "שברתי את מחסום הבושה והייתי יותר ויותר פעילה. למדתי להאמין בעצמי ולדעת שגם אני יכולה להיות במרכז הבמה ולהוביל קבוצה". השיחה מביאה לתובנות ומשפרת את עבודתם של המשתתפים משיעור לשיעור. יתרה מזו, היא משפיעה על התנהלותם בשאר הקורסים.

9. בקורס מתקיימת הוראת עמיתים והמשתתפים מנחים אף הם את חבריהם במשחקים לפיתוח צוות, מתוך כוונה שישתמשו בידע זה בעתיד בכיתותיהם. בשיחות מבהירים את תפקיד המנחה ואת מגבלותיו ומעלים קשיים והתנגדויות לאופן פעילות זה. אני דנה עמם באפשרויות לסדנאות מסוג זה במסגרת מערכת החינוך וביחד אנו מעלים רעיונות נוספים לפיתוח התוכנית.

השפעת הקורס

ההשתתפות בקורס יכולה להשפיע על חברי הקבוצה בשלושה מישורים:

א. היחסים הבין-אישיים בין חברי הקבוצה - מגוון המשחקים וההתנסויות עם היכולת לשוחח עליהם, מקרבים את חברי הקבוצה זה אל זה. ההיכרות ההדדית היא רבת פנים ומעגלי ההתקשרויות הולכים ומתרחבים: "הכרתי אנשים נפלאים ויצרתי חברויות לחיים. אני יודעת אל מי לפנות בעת צרה".

ב. היכולת לעבוד על פרויקטים משותפים - ההיכרות במהלך המשחקים עוזרת לכל סטודנט לבחור את העמית המתאים לו לעבודה משותפת. ההתנסות המגוונת במשחקים והיכולת לנתח את התהליכים התוך-קבוצתיים מקרינות על שיתוף הפעולה במהלך הפרויקט ועל היכולת לשפר אותו.

ג. דימויי "האחר" - מעבר להיותו של אי קצין בצבא הישראלי הוא גם אדם רגיש היודע להתאים עצמו לכל בן זוג. רי, הסטודנטית הערבייה מהגליל, היא מנהיגה המציעה פתרונות מצוינים ומובילה אליהם את חברי הקבוצה: "למדתי לקבל את האחר, לדעת שגם לו יש רעיונות טובים, אפילו אם הם שונים משלי".

במהלך הקורס, המשתתפים הופכים מאוסף זרים שהתקבצו למכללה לקבוצה, ולא סתם לקבוצה אלא לצוות בעל זהות קבוצתית, אמון, אחריות, מחויבות, תמיכה ולכידות. הם לומדים לפתור מטלות במשותף ולקיים דיאלוג תרבותי באווירה פלורליסטית: "הפכנו להיות קבוצה אחת כשכולם מקבלים את כולם ונהנים ביחד".

הקבוצה מכילה כאמור מגוון גדול של משתתפים, וההבדלים ביניהם מתקיימים במישורים רבים, כמו גם ההשפעה בעקבות הקורס: "לא סמכתי על הנשים בסביבתי, אבל אחרי הקורס שיניתי את דעתי. אני אוהב את הקבוצה שלנו. יצרנו סיטואציה בה הכרנו אנשים שונים מאתנו ולמדנו להכירם ולשתף אתם פעולה".

סיכום

לכבוד היה לי להרצות על תכניתי "פיתוח קבוצה רב-תרבותית באמצעות משחקי תנועה" במסגרת יום עיון לזכרו של פרופ' צבי לם. לפיכך, בחרתי לסכם את המאמר בהתייחסות לאידאולוגיות העל בחינוך אליבא דלם,² כפי שהן מצויות ברציונל הקורס ובמהותו.

באידאולוגיית הסוציאליזציה מטרתו של החינוך הן הסתגלותו של היחיד לחברה והשתלבותו ההרמונית בתוכה. הקורס מלמד את הסטודנט להסתגל לקבוצה שאליה יהיה שייך במשך ארבע שנים, להשתלב בה ואף למלא תפקידים שונים בתוכה. מאחר שהקבוצה היא מיקרוקוסמוס של החברה הישראלית, יכולות ההסתגלות והפעילות של הסטודנט חלות על המושג "חברה" במובנו הרחב יותר.

באידאולוגיית האקולטורציה מטרת החינוך הן השלטת ערכי התרבות על חייהם של בני האדם כחברי קבוצות חברתיות מסוימות וכיחידים. תכנית הקורס מבוססת על ערכים שמעמדם בחברה יציב, והיא מאפשרת למשתתפים להפנים ערכים אלה ולפעול לפיהם.

באידאולוגיית האינדיבידואליזציה מטרת החינוך הן מימושו העצמי של היחיד לפי הצרכים ההתפתחותיים שלו: "היחיד מצטייר כאדם מאוזן

2 לם, 2002, עמ' 93-109.

מבחינה נפשית, שאיזונו בא לו בזכות מימושו העצמי: אדם המצליח לשחרר חלק נכבד של הפוטנציאל שלו בדרך יצירתית; אדם המסוגל להפיק הנאה משיתוף פעולה עם בני אדם אחרים מבלי להשתעבד לרצונותיהם; אדם סקרן המבקש להבין את מניעי עצמו ואת צרכיו וכן את הסביבה שהוא חי בה; אדם המפעיל חשיבה ביקורתית בבואו במגע עם רעיונותיהם של בני אדם אחרים, כמו גם עם רעיונות הצצים בו...³

הקורס עוזר לסטודנט לממש את עצמו. הוא נותן לו הזדמנויות להפעיל את כישורונותיו וכישוריו, לפעול בדרך יצירתית, לשתף פעולה בהנאה עם אחרים, להבין את מניעיו ומניעי חבריו ולהפעיל חשיבה ביקורתית כלפי עצמו וכלפי חבריו.

למעשה, הקורס מנסה לחנך את "שלושת האדונים" הללו (האידיאולוגיות), כפי שקורא להם לס. ההדגש הייחודי הוא באפשרות שתכנית הקורס נותנת להכיר את "האחר", חברי לקבוצה, כאדם. ישנה שבירה של המתח הבין-תרבותי והדו-לאומי ויצירת בסיס משותף וכלים לעבודת צוות בתוך הקבוצה. המשחקים גם מכינים את הקרקע לדיונים מילוליים בנושאים קשים וקונפליקטואליים:

"התכנית נתנה לנו זמן איכותי ביחד, זמן להיכרות הדדית עמוקה ואפשרות לבנות בסיס משותף עליו נתפתח כקבוצה בשנים הבאות של לימודינו".

ביבליוגרפיה

בר, ח'י, בר-גל, ד' (1995). לחיות עם הקונפליקט, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

לם, צ' (2002). במערבולת האידאולוגיות: יסודות החינוך במאה העשרים, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית.